

УДК 378.147

В. О. ШИШЕНКО

кандидат педагогічних наук

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті йдеться про пошуки ефективних шляхів залучення молодшого школяра до активного навчання. Зазначено, що проблема діагностики й формування позитивних навчальних мотивів у школярів з позицій вікової та педагогічної психології, методики початкового навчання досить широко представлена в комплексних дослідженнях. Визначено, що для формування в молодших школярів навчальної мотивації необхідна спеціальна педагогічна робота. Особлива увага вчителя повинна бути спрямована на пробудження в дитини почуття гордості за себе як школяра, переживання безпосередньої емоційної привабливості школи, розвиток уміння вчитися, пізнавальних інтересів, прагнення оволодіти навчальними навичками, такі позитивні емоції виникають у процесі активного навчання. Як результат дослідження запропоновано спецкурс "Формування позитивної мотивації до навчання у молодших школярів".

Ключові слова: активне навчання, позитив, мотивація, молодші школярі, критерії, емоційна стимуляція, спецкурс.

З метою пошуку шляхів удосконалення організаційної, змістової й методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів науковці досліджують різноманітні прийоми, що сприяють формуванню вміння здійснювати організацію активного спілкування, яке з набуттям професійної майстерності надає змогу вчителю здійснювати активне навчання, яке передбачає використання системи методів і прийомів, що спрямовані, головним чином, не на повідомлення учням готових знань, їхнє запам'ятовування й відтворення, а на свідоме, вольове, цілеспрямоване виконання ними розумової роботи, необхідної для оволодіння знаннями, вміннями, навичками. Пошуки ефективних шляхів залучення молодшого школяра до активного навчання становлять актуальну педагогічну проблему.

Зазначимо, що узагальнювальних праць, у яких би були систематизовані матеріали щодо підготовки майбутніх педагогів до формування позитивної навчальної мотивації в молодших школярів, недостатньо, хоча проблема діагностики й формування позитивних навчальних мотивів у школярів з позицій вікової та педагогічної психології, методики початкового навчання досить широко представлена в комплексних дослідженнях, методичних і публіцистичних публікаціях. Учені аналізують компонентний склад і рівні становлення навчальної мотивації (В. Давидов, О. Дуса-вицький, А. Маркова, Н. Морозова, В. Репкін, П. Сирбиладзе, Г. Щукіна та ін.), умови й чинники, що впливають на формування та розвиток навчальної мотивації (О. Алфьоров, Ю. Бабанський, О. Бодальов, Г. Лещенко, Н. Менчинська, В. Шпалінський та ін.), методичні аспекти формування

мотивації як компонента навчальної діяльності (Н. Бібік, Л. Божович, О. Леонт'єв, С. Лупінович, А. Маркова, О. Малихіна, Н. Юдіна та ін.). З метою теоретичного обґрунтування та практичного розв'язання окресленої проблеми ми провели дослідження в умовах безпосереднього процесу підготовки вчителів початкових класів.

Мета статті – узагальнити підходи до визначення ефективних методів та форм формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів в умовах активного навчання.

Нами проведено ґрунтовне дослідження з проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів [3]. З метою реалізації особистісно-професійних чинників студентам було запропоновано вивчити підходи до визначення рівнів мотивації учнів до успішного навчання.

Критеріями формування позитивної мотивації були:

- на рівні фізичного здоров'я: прагнення досконалості, загальна працездатність, загартованість організму, дотримання раціонального режиму дня;
- на рівні психічного здоров'я (психологічного комфорту): відповідність пізнавальної діяльності календарному віку, розвиненість довільних психічних процесів, наявність саморегуляції, адекватна самооцінка, відсутність акцентуацій характеру та шкідливих звичок;
- на рівні духовного здоров'я: узгодженість загальнолюдських та національних морально-духовних цінностей, наявність позитивного ідеалу, працелюбність, відчуття прекрасного в житті, у природі, у мистецтві;
- на рівні соціального здоров'я (соціального благополуччя): соціально орієнтована комунікабельність, доброзичливість у ставленні до людини, здатність до самоактуалізації, саморегуляції, самовиховання.

Визначимо кілька найбільш ефективних способів емоційної стимуляції учнів:

1. Показати ціннісну значущість навчального предмета (використання у викладанні загальних і великих планів, широких абстрактних узагальнень та конкретних подробиць, застосування навчального матеріалу в повсякденному житті, знайомство з особливостями предмета для розвитку особистості).

2. Забезпечити реалізацію учнями тенденції до діяльності: навчити перетворювати цілі “майбутнього” в ряд проблем, задач, завдань, що безпосередньо стосуються сьогодення.

3. Заохочувати самостійність учнів, надаючи лише необхідну допомогу (посильність завдань, своєчасне ускладнення завдань, добір творчих завдань).

4. Звертати увагу й постійно відзначати високу активність кожного учня, вдалу відповідь, правильний спосіб виконання завдання, оригінальне розв'язання задачі, використання додаткового матеріалу з досліджуваної теми тощо.

5. Кожне виконане завдання використовувати як нову сходинку для постановки нових завдань, для розкриття нових навчальних перспектив, розвитку нових потягів та інтересів.

6. Повно використовувати на заняттях навчальний час, постійно змінюючи види діяльності викладача й учнів, використовуючи різноманітні прийоми, методи, форми роботи.

7. Оцінку виконаної роботи педагогу варто давати так, щоб вона додавала учням упевненості у своїх силах, свідчила нехай навіть про невеликі досягнення в навчальній діяльності й задоволенні пізнавальних потреб, налаштовувала на нову пізнавальну активність.

8. Учителю варто будувати з учнями доброзичливі, відкриті, емоційно насичені відносини в процесі навчання, спрямовані на формування й заохочення відчуття себе та іншої особистості, потреби в самоствердженні, самоактуалізації.

9. Педагогу необхідно виявляти емоційне багатство та розмаїтість своєї особистості: вираження свого ставлення (але не оцінки) до творів мистецтва, до вчинків людей, до власної професійної діяльності, готовність бути емоційно відкритим самому й приймати емоційність своїх учнів.

З метою поступового нарощення позитивної мотивації до навчання молодших школярів, усвідомлення важливості індивідуального підходу до навчання в початковій школі програмою спецкурсу “Формування позитивної мотивації до навчання у молодших школярів” було передбачено реалізацію процесуальних чинників. Під час формування в учнів початкових класів правильного самоусвідомлення важливо враховувати, що найкраще діти пізнають себе в діяльності, яку виконують. А для правильного розуміння себе, досягнення джерел свого успіху в навчанні їм необхідно навчитися бачити себе з боку. Тому вже в молодших класах варто спрямовувати увагу дітей на те, як вони працюють, чи достатньо старанні й дисципліновані, чи не марнують свого часу, чи доцільні прийоми використовують для досягнення успіху.

На формування правильного самоусвідомлення впливає також спільна діяльність, що надає змогу учневі відчутти себе учасником суспільно корисної праці, порівнювати результати своїх старань з успіхами інших, усвідомити свій внесок у загальну справу. Працюючи в колективі, школяр бачить і розуміє, на що він здатний, осмислює не тільки наслідки своєї праці, а й себе в ній. Спільна діяльність формує в дитини уявлення про себе серед інших.

Успішна навчальна діяльність забезпечується як зумовленими нею мотивами, так і мотивами, породженими внутрішньою позицією школяра. У дітей зі сформованою на успішне навчання внутрішньою позицією пов'язані з виконанням обов'язків учня заняття викликають позитивні емоційні переживання, натомість втрачають привабливість справи, які цікавили їх у дошкільному дитинстві. Для формування в них навчальної мотивації необхідна спеціальна педагогічна робота. Особлива увага вчителя

повинна бути спрямована на пробудження в дитини почуття гордості за себе як школяра, переживання безпосередньої емоційної привабливості школи, розвиток уміння вчитися, пізнавальних інтересів, прагнення оволодіти навчальними навичками не гірше, ніж однолітки.

Важливе значення для мотивації учіння має дієвість внутрішньої позиції школяра. Наприкінці молодшого шкільного віку, а часто й раніше, мотиваційна функція внутрішньої позиції вичерпується, втрачає свою спонукальну силу. Тому виконання обов'язків школяра все менше приваблює дитину. Це спричинене тим, що на початку молодшого шкільного віку дитина виконує шкільні обов'язки подібно до того, як раніше виконувала правила гри. Бажання бути на рівні вимог, які пред'являє їй позиція школяра, дуже сильне. Однак воно стає значно слабшим, якщо учень звикає до цієї позиції, внаслідок чого пов'язані з нею переживання втрачають свій позитивний емоційний заряд. Це зумовлює необхідність сформувати в молодшого школяра вищий рівень довільності, який відповідав би особливостям навчальної діяльності як повсякденного обов'язку дитини, який постійно ускладнюється.

Дослідження доводить, що молодший шкільний вік особливо сприятливий для розвитку мотивації досягнення успіхів у навчальній, трудовій, ігровій діяльності дітей. Згодом цей мотив стає досить стійким, домінує над мотивом уникнення невдач, прискорює розвиток різноманітних здібностей дитини. На мотивацію досягнення успіху впливають такі особистісні утворення, як самооцінка та рівень домагань. За даними психологічних досліджень, для індивідів, які мають сильну мотивацію досягнення успіхів і низьку мотивацію уникнення невдач, характерні адекватна самооцінка й достатньо високий рівень домагань. Тому для розвитку в молодших школярів мотиву досягнення успіхів необхідно дбати також про формування адекватної самооцінки та належного рівня домагань [2].

У контексті проблематики нашого дослідження ми готували майбутніх учителів початкових класів до формування в молодших школярів таких дій:

- самоорганізація у вивченні навчального матеріалу, підготовці до контрольних і самостійних робіт, виконанні творчих завдань тощо, що передбачає вміння планувати час, організовувати свою діяльність, контролювати й оцінювати її результати;
- усвідомлення мети та способів навчання в школі й удома, що є передумовою осмисленої, цілеспрямованої та ефективної навчальної діяльності;
- самоконтроль, суть якого полягає в зіставленні дитиною своїх навчальних дій та їх результатів із заданими учителем еталонами й зразками;
- самооцінювання, змістом якого є фіксування відповідності чи невідповідності результатів засвоєних знань, опанованих навичок вимогам навчальної ситуації.

Засвоєння цих дій означає, що молодший школяр з об'єкта навчання стає його суб'єктом, хоч самодостатнім у цій діяльності він стане пізніше.

Важливу роль відіграє рефлексія молодшого школяра. У дітей молодшого шкільного віку виникає усвідомлення власних дій, психічних станів. Особливість їх навчальної діяльності полягає в тому, що школярі повинні обґрунтовувати правильність своїх висловлювань і дій. Багато прийомів такого обґрунтування показує вчитель. Необхідність розрізняти зразки суджень і самостійні спроби в їх побудові сприяють формуванню в молодших школярів уміння ніби збоку розглядати й оцінювати власні думки та дії. Це вміння є основою рефлексії (лат. reflexio – відображення) – осмислення своїх суджень і вчинків з погляду їх відповідності задуму та умовам діяльності; самоаналіз. Свідченням її є здатність бачити особливості власних дій, робити їх предметом аналізу, порівнювати з діями інших людей. Якщо дошкільник здебільшого орієнтується на індивідуальний досвід, то молодший школяр починає орієнтуватися на загальнокультурні зразки, якими він оволодіває у взаємодії з дорослими та ровесниками [1].

У роботі з молодшими школярами важливо враховувати їх оптимізм, здатність бачити в собі передусім добре, високу самооцінку. Щоб їх прагнення зберегти позитивний Я-образ, право на високу самооцінку не перетворилося на гальмо розвитку особистості, не стало джерелом необґрунтованих домагань, слід дбати про гармонію між тим, до чого вони прагнуть, на що претендують (оцінка, ставлення тощо), та їх реальними діями, тобто змістом і способом вияву активності в житті. За значного розходження між прагненнями молодшого школяра бути схожим на образ-взірець і його поведінкою, яка має егоїстичне спрямування, але недостатньо засуджується оточенням, у нього поступово формується ілюзорна, далека від об'єктивного уявлення про себе, значно завищена самооцінка. Вона провокує хибні способи його самоствердження серед однолітків, чинить опір педагогічним впливам, дезорієнтує його. Саме тому велику увагу потрібно приділяти формуванню правильної самооцінки дитини в процесі адаптації до систематичного навчання.

Ще однією особливістю самооцінки учнів молодшого шкільного віку є її слабка диференційованість за змістом. Передусім це виявляється в перенесенні оцінки своєї навчальної діяльності на оцінку моральних чи інших якостей. Якщо в навчальних ситуаціях учень набуватиме переважно негативного досвіду, це може спричинити формування не тільки негативного уявлення про себе як про учня, а й негативну загальну самооцінку.

Успішність навчання школярів та їхні уявлення про себе взаємопов'язані. Успіхи в навчанні сприяють розвитку самооцінки молодшого школяра, а самооцінка впливає на рівень успішності через механізми очікувань, домагань, мотивації й упевненості у своїх силах. Низька самооцінка підриває впевненість у своїх силах і формує низький рівень домагань та очікувань, а низька успішність знижує самооцінку. Завдання вчителя полягає в залученні дітей із заниженою самооцінкою до різноманітних видів діяльності, що допоможе їм набути впевненості у власних силах.

Для розвитку мотивації велике значення має аналіз практичної значущості знань, можливість використовувати набуті знання в житті. Школярів завжди приваблює можливість застосовувати знання, отримані на уроці, для пояснення відомих їм явищ. Але, як продемонструвало наше дослідження, це можливо тільки при правильній реалізації принципу доступності навчального матеріалу. Важливо визначити для школярів адекватний ступінь складності. Якщо зміст навчального матеріалу не вимагає від учнів активної роботи з осмислення та засвоєння, то такий матеріал не може задовольнити потреб школярів у постійному розвитку пізнавальних процесів, в емоційній насиченості дітей і, зрештою, не сприятиме виникненню та формуванню нових потреб.

Однак, такі засоби, як новизна інформації, введення елементів цікавості, ефективні за умови реалізації принципів доступності та врахування вікових особливостей учнів.

Серед усіх видів діяльності, у яких бере участь школяр, пильної уваги потребує його самостійна діяльність. Оскільки саме самостійні роботи є найбільш ефективною формою спільної, єдиної діяльності вчителів і учнів. Під час організації самостійної роботи вчитель закладає визначену програму дій учня згідно з дидактичним завданням. Учень, виконуючи самостійну роботу, активно оперує придбаними знаннями, вміннями, навичками.

Висновки. Таким чином, одним із шляхів формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів є залучення їх до активного навчання. Під активним ми розуміємо навчання, що спонукає дитину до постійного розширення обсягу знань та вмінь (проблемна ситуація, самостійні роботи, самооцінка, оцінка інших тощо). Сучасний аналіз навчального процесу й численні дослідження показали, що особливо підтримують та зміцнюють позитивні мотиви навчання інтерес до знань, пошукова діяльність, заснована на проблемності, творчості.

Список використаної літератури

1. Божович Л. И. Мотивы учения у детей младшего школьного возраста. Очерки психологии детей / под ред. А. Н. Леонтьева, Л. И. Божович. Москва, 1950. С. 162–183.
2. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.
3. Шищенко В. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2017.

Шищенко В. А. Пути формирования позитивной учебной мотивации младших школьников в условиях активного обучения

В статье идет речь о поисках эффективных путей привлечения младшего школьника к активному обучению. Отмечается, что проблема диагностики и формирования положительных учебных мотивов у школьников с позиций возрастной и педагогической психологии, методики начального обучения достаточно широко представлена в комплексных исследованиях. Определено, что для формирования у младших школьников учебной мотивации необходима специальная педагогическая работа. Особое внимание учителя должно быть направлено на пробуждение у ребенка чувства гордости за себя

как школьника, переживание непосредственной эмоциональной привлекательности школы, развитие умение учиться, познавательных интересов, стремление овладеть учебными навыками, такие положительные эмоции возникают в процессе активного обучения. Как результат исследования предлагается спецкурс “Формирование положительной мотивации к обучению у младших школьников”.

Ключевые слова: активное обучение, позитив, мотивация, младшие школьники, критерии, эмоциональная стимуляция, спецкурс.

Shyshenko V. Ways of Positive Academic Motivation Formation of Elementary School Pupils in Conditions of Active Learning

The article deals with the search for the effective ways of involving elementary school pupils in active learning. It is noted that the problem of diagnostics and the positive academic motivation formation among schoolchildren is widely represented from the perspective of developmental and pedagogical psychology, the methodology of elementary education in overall studies. It is determined that special pedagogical work is required for the academic motivation formation of elementary school pupils. Teachers' special attention should be directed to awakening a child's feeling of pride, the development of their ability to learn, cognitive interests, the desire to master learning skills. Such positive emotions appear in the process of active learning. It is found out that active learning is the thing that prompts a child to constantly improve the knowledge and skills – a problem situation, individual work, self-esteem, evaluation of others, etc. The modern analysis of the educational process and numerous studies have shown that search activity, based on the problemat�icity and creativity, especially supports and strengthens the positive motivation of learning, interest in knowledge.

As a result of the study, there is a special course for students “Positive academic motivation formation of elementary school pupils”. The special course was intended to familiarize future elementary school teachers with the criteria for identifying positive motivation, with the ways of encouraging pupils to study, of mastering forms of active learning. It is proved that the analysis of practical significance of knowledge and the possibility to use them in life become currently important for the motivation development. In the course of the study, it has been discovered that pupils are always attracted by the opportunity to apply the knowledge gained at the lesson to explain the known phenomena which becomes possible only if the principle of the availability of the educational material is correctly implemented..

Key words: active learning, positive, motivation, elementary school pupils, criteria, emotional stimulation, special course.